

פתיחת מכסה של תרופות הסגורות באמפולה בשבת

כחלק מהטיפול בחולה, נדרשת לעתים הזרקת אנטיביוטיקה לגופו. לרוב מגיע הנוזל במצב צבירה נוזלי ומוכן, ויש רק לשאוב אותו לתוך מזרק, ולהזריקו לגוף החולה.

אמנם, ישנן תרופות רגישות, אשר השהייתן במצב נוזלי פוגמת באיכותן, ומשכך הן מגיעות באופן של אבקה מסיסה, המצויה בתוך מבחנת זכוכית (אמפולה). את המבחנה בראשה חותמת חתיכת גומי אלסטית ומתוחה היטב, ובבואנו למהול את האבקה במים, יש להחדיר מזרק מלא בנוזלים הנוקב את יריעת הגומי, להזריק את הנוזל פנימה, למהול ולערבב היטב את האבקה עם המים עד לקבלת נוזל, ואזי להחדיר מזרק נוסף, ריק, ולתוכו לשאוב את הנוזל המוכן והמהול.

ברוב מוחלט של המקרים, הנקב המשמש להחדרת המזרק בפעם הראשונה, איננו משמש להחדרת המזרק בפעם השניה, והרופא או המטפל נוקב את היריעה בכל פעם כראות עיניו, בפרט שמדובר בחורים זעירים עד בלתי נראים, כך שגם אם במקרה החדרת המזרק השניה בוצעה דרך הנקב הראשון, אין זה אלא מקרה, אך אין בכך כוונה מצידו של המטפל הנוקב.

כיצד יש להתנהל בשבת במקרה הצורך למתן תרופה מסוג זה? בנושא זה עסק חבר בית מדרשנו הרב מרדכי אורלנסקי, ונביא מדבריו בבירור ההלכתי שערך בנושא.

בבואנו לדון בענין זה בשבת, עומדת לפנינו סוגיית איסור מכה בפטיש, האסורה בעיקרה מדאורייתא, ולעתים מדרבנן. שכן, כלי חתום וסגור, אשר באמצעות נקב הנעשה בו ראוי כעת לשימוש אשר במסגרתו ניתן ליטול ממנו או להכניס לתוכו נוזלים וכיו"ב, הרי בכך הוכשר ותוקן הכלי מושלם ובעל אפשרויות רבות יותר, פעולה אשר כאמור יש בה איסור בשבת.

אמנם, יש להבחין בין מקרה בו הנקב נעשה בכלי עצמו, או במכסה המונח עליו. וכך היא ששנינו במשנה בשבת (קמו, א) "שובר אדם את החבית לאכול הימנה גרוגרות ובלבד שלא יתכוין לעשות כלי. ואין נוקבין מגופה של חבית דברי ר' יהודה, וחכמים מתירין". הרי, שלדעת חכמים הותרה נקיבת המגופה של חבית, אף שעשיית פתח בכלי עצמו אסורה.

אלא שבגמרא שם נאמר בהקשר למחלוקת זו של ר"י וחכמים, "אמר רב הונא מחלוקת למעלה אבל מן הצד דברי הכל אסור", וכך נפסק להלכה בשולחן ערוך (או"ח שיד, ו) "מותר להתזי ראש החבית בסייף... אבל לנקבה בצדה - בין של חבית בין של מגופה אסור, דכיון דהוי מצדה ודאי לפתח מכיון וליקוב המגופה למעלה מותר דלאו לפתח מכיון שאין דרך לעשות פתח למעלה אלא נוטל כל המגופה".

היינו, היתר זה של נקיבת המגופה אמור רק באופן של נקיבתה מלמעלה, שכן נקיבה זו בודאי אינה מוגדרת כעשיית פתח, שהלא המבקש לעשות פתח מלמעלה, נוטל את המגופה כולה ודיו, ואינו יוצר נקב ומשאיר את המגופה נקובה בראשה, שהלא כעת עלולים ליפול דרך נקב זה צרורות עפר ופסולת וכד' (רש"י שם ד"ה אבל מצדה, מ"ב שם ס"ק כ"ז). אמנם, יצירת נקב במגופה מצידה – אסורה, שכן כך היא דרך יצירת פתח ועשיית כלי, ופעולה זו איפוא אסורה מדרבנן.

אבחנה זו מביאה אותנו איפוא לדון בדינה של האמפולה הנזכרת, ויצירת נקב בראשה על מנת להזריק לתוכה ולשאוב ממנה. בהשקפה ראשונה, הלא זהו לכאורה המקרה של נקיבת מגופה בראשה, המותרת לכתחילה. אמנם, לכאורה נראה פשוט שמצד זה יש לאסור ולדון את הפעולה כנקב מצידה של מגופה, שהלא כל בסיס החילוק בין ראשה של מגופה לצידה הוא כאמור, שכן אדם הבא ליטול את תכולת החבית מלמעלה אינו נוקב את המגופה – אלא מסיר את כולה, בשונה מנקיבה בצד שמקובלת ונעשית ע"י האנשים.

במקרה דנן, הרי אדרבה, אדם הבא ליטול את תכולת האמפולה, נוהג הוא לנקב דוקא מלמעלה, וכך היא צורת עשיית הפתח בפיסת הגומי אשר בראש האמפולה, בפרט, שהסיבה בשלה אין נוהגים האנשים לנקב את המגופה מראשה היא בשל החשש של נפילת צרורות וכד' מלמעלה, חשש שכמובן לא שייך במקרה דנן, שכן חתיכת הגומי החותמת את פתח האמפולה הינה אלסטית, מתוחה והרמטית, ואף אחר ביצוע הנקב (הזעיר מאד) אין חשש של נפילת פסולת לתוכה, מה שמביא אותנו לכאורה לדון את נקיבת חתיכת הגומי שבראש האמפולה כנקיבה מצידה, שאסורה כנ"ל. [ושו"ר בס' מגילת ספר להגר"א איזנטל שליט"א (שבת סימן י"ד אות ג'), שיצא לדון לגבי נקיבת מכסה כביע לבן מראשו, שכתב כעין זה, שכל שהדרך הרצויה לכתחילה היא באופן של נקיבה מלמעלה, הרי יש לדון את נקיבה זו כנקיבה מהצד האסורה].

אלא שעם זאת נראה להתיר את נקיבת ראש האמפולה, משתי סיבות.

ראשית, הנה הקשו בגמרא (שבת מח, ב) על האמור שם דהפותח בית הצואר חייב חטאת, דמה בין זו למסיר מגופה של חבית (כך לפירוש רש"י, ולפירוש תוס' קושיית הגמ' היא מנקיבת מגופה מראשה המותרת), ותירצו, "זה חיבור וזה אינו חיבור", והיינו, שמגופה של חבית אינה חלק מגוף החבית, וע"כ מותר להסירה (או לנוקבה לפירוש תוס' הנ"ל).

וכתב החזון איש (או"ח סימן נ"א ס"ק י'), שלאור חילוק זה בגמרא, הרי שמעיקר הדין יש להתיר נקיבת מגופה מכל וכל, כיון שאינה חיבור לגוף החבית, ואיסור הנקיבה מצידה מדרבנן הוא רק משום גזירה אטו מקרים בהם המגופה נראית כמחוברת לחבית. והוסיף שם, שמש"כ השו"ע בטעם ההיתר של נקיבה מלמעלה שאינו דרך משום צרורות וכו', היינו

לשיטת רש"י, אך לשיטת תוס' הנ"ל יסוד ההיתר הוא משום שאינה חיבור, וע"כ שהאיסור מצידה אינו אלא מצד גזירה וכנ"ל.

ומבואר מדבריו, שההיתר של מגופה בראש החבית הוא משום שאינה חיבור, ואינה נראית בשום אופן כחלק מהחבית, וע"כ בה לא גזרו איסור נקיבה.

אשר לפי"ז נראה פשוט, שלשיטת החזו"א (אשר כאמור, מרהיטת דבריו נראה שתפס להלכה את שיטת תוס' וכנ"ל, ועי' במגילת ספר שם שכבר עורר בזה), הרי אין לנו להביא בחשבון כלל את ענין החשש מצרורות ודרך הסרת המגופה – כהמבואר בשו"ע שמקורו משיטת רש"י, והבחינה היא רק בין נקיבה בראש המגופה לנקיבה בצידה של מגופה (שעליה גזרו רבנן). ומשכך, אמפולה אשר נוקבים את ראש פיסת הגומי בודאי נדונת כנקיבה מראשה של מגופה, ומותרת.

אמנם לשיטת השו"ע והמ"ב, אשר כנ"ל תפסו באופן פשוט לשיטת רש"י, יהא הדבר האסור וכנ"ל, שכן יש לדון את נקיבת ראש האמפולה כנקיבת מגופה מצידה.

סיבה נוספת להיתר נראה, ע"פ מה שיצאו לדון פוסקי זמננו בדין נקיבת מכסה גביע לבן, באופן שהנקב הוא כמובן בראש הגביע – במכסה האלומיניום המכסה אותו, לשם הכנסת קשית וכד'.

הנה בספר ארחות שבת (חלק א' פרק י"ב סעיף י"ג ובהערה כ"ג) כתבו שנראה להתיר, ע"פ שיטת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל (מנחת שלמה ח"ב סימן י"ב, וכתבו שם שכן נראית היתה דעתו של הגרי"ש אלישיב זצ"ל), שכל כלי העומד לשימוש חד פעמי, אין בו משום איסור עשיית נקב, [וכההיא ששנינו גבי חותלות של תמרים (שו"ע שי"ד, ח) ועור שע"פ החבית (כהמבואר בתוספתא, והובא להלכה במ"ב שם ס"ק כ"ה) שמותר לקורעו], ועל כן התיר פתיחת פחית משקה בשבת (והיינו, מלבד סוגיית מחתך שגם כלפיה נטה להיתר, הרי שהתיר את עצם עשיית הנקב), כיון שהפחית אינה עומדת לשימוש רב פעמי, ועשיית הנקב לא באה אלא לשם הוצאת המשקה מתוכה.

וכיוצא בזה כתב במגילת ספר שם (אם כי הניחו בצ"ע לדינא), ובס' שלמי יהונתן (שבת סי' שי"ד סעיף ו') שכתב ג"כ בסגנון זה, ויסוד דבריהם הוא, שכל שלאחר הנקיבה הכלי לא עומד לשימוש, והנקיבה באה רק לשם הוצאת תכולתו, לית לן בה משום איסור עשיית נקב מדין מכה בפטיש. וכ"כ בס' מנחת איש (שבת ח"א פרק י"ז סעיף ט"ז, וסעיף י"ג ובהערה 23 שם, אם כי ציר דבריו להיתר מבוסס על יסוד ד' החזו"א שהבאנו לעיל).

משכך נראה, שהוא הדין והטעם גבי נקיבת ראש אמפולה, שהלא כל הנקיבה לא באה אלא לשם הזרקת המים לתוכה, ותיכף ומיד להוציא את הנוזל המוכן מתוכה, והרי זה נדון כשימוש חד פעמי שאיננו עומד לשם העמדת הכלי ככזה המיועד לאגירה.

ונראה פשוט, שאף שבפועל מתבצעות כאן 2 פעולות – הן הזרקת הנוזל והן השאיבה ממנו, עדיין ריבוי הפעולות הללו הופך את הגדרת הכלי ל'רב פעמי', שכן שורש ההיתר הנ"ל הינו סוּף סוּף הכלי בטל לתכולתו, והחל מרגע פתיחתו אין לו חשיבות בפני עצמו והוא עומד להשלכה.

[נראה במנחת שלמה שם שכתב כעין זה לגבי קופסאות ברזל של סרדינים, "נלענ"ד דחבית של מוסתקי הו"ל כלי, אלא שאין זה חשוב, ולכן אין רואין את השבירה כסתירה. וה"נ גם קופסא של סרדין, אע"ג שהוא חזק מאוד, מ"מ הכלי עצמו עומד רק לשימוש חד פעמי לפותחו ולזורקו, ולכן אע"פ שהדגים שבתוכו משתמרים זמן רב ע"י הכלי ומעבירים ממקום למקום, מ"מ הכלי עצמו עומד רק לזורקו לאשפה"].

באופן שלפי זה נראה כאמור, שנקיבתו מותרת, כיון שהכלי עומד להשלכה תיכף לאחר שאיבת הנוזל ממנו.